

Др Александар Мојашевић,*
Ванредни професор,
Правни факултет, Универзитет у Нишу

ПРИКАЗ
10.5937/zrpfno-35253

Рад примљен: 06.12.2021.
Рад прихваћен: 13.12.2021.

Adam Oliver, „Reciprocity and the Art of Behavioural Public Policy“, Cambridge University Press, 2019.

Да ли сте се икада питали у чему лежи научно објашњење реципроцитета? Да ли сте себе преиспитивали због чега се понашате правично према неким, а према другима не? Због чега нека друштва постижу виши ниво кооперације, самим тим и економског просперитета, а друга обитавају у друштвеним конфликтима и споровима? Да ли држава сме да усмерава понашања људи, и ако да, где је граница преко које се задире у аутономију и личну слободу? Како креирати јавне политике (енгл. *public policies*) које ће подстаћи кооперацију у друштву, без великог уплива у личне слободе и изборе?

На ова и бројна друга питања одговор даје Адам Оливер (*Adam Oliver*), професор бихевиористичке економије и јавне политике са Лондонске школе економије и политичких наука (LSE), у својој најновијој књизи *Reciprocity and the art of Behavioural Public Policy* (срп. *Реципроцитет и уметност бихевиористичке јавне политике*). Књига је публикована 2019. године од стране реномираног издавача *Cambridge University Press* и још увек није преведена на српски језик.

Друштвени феномен који Оливер проучава, и који уједно обједињује одговоре на горенаведена питања, јесте реципроцитет или реципрочно понашање (енгл. *reciprocity*). На самом почетку књиге (стр. 3–18), Оливер објашњава различите типове реципроцитета, експерименте (игре) који доказују реципрочно понашање (томе касније посвећује целу четврту главу, стр. 57–75), као и сврху реципрочног понашања у друштву. Оливер преузима Колмову (Kolm, 2008) дефиницију реципроцитета према којој је *то третирање других као што они третирају нас у условима добровољности и непостојања обавезујућег споразума* (стр. 3). С тим у вези, Оливер прави „суптилну“ разлику између *себичне форме личног интереса* – када је

---

* mojasevic@prafak.ni.ac.rs

појединац увек спреман да наруши групну динамику чим се створи прилика за задовољење његове/њене потребе/жеље и *просвећеног личног интереса* који такође лежи у основи међуљудских односа. Аутор наглашава да ова потоња форма представља „погонско гориво” реципрочних односа, чиме пружа одговор на питање базичне мотивације која стоји иза њих.

Оливер (стр. 3–7) сагледава реципроцитет као *директни* – у дијадичном односу („лицем у лице”) и *индиректни* – који постоји у широј друштвеној заједници. Први тип реципроцитета даље разврстава на *реципроцитет равнотеже* (иза кога стоји осећање правичности), *реципроцитет допадања* (иза кога стоје позитивне емоције допадања, свиђања или симпатије) и *континуирани реципроцитет* (вођен личним интересом). Други тип реципроцитета дели на *генерализовани* и *општи* и тзв. „*обрнути реципроцитет*”. Генерализовани реципроцитет означава то да када је особа добро третирана од других, велика је вероватноћа да ће и он/она добро третирати друге. Рецимо, замислите возача у градској саобраћајној гужви коме други возач уступа првенство пролаза – вероватно ће и он/она слично поступити према другим возачима. Супротно се дешава када је особа повређена, унижена или дискриминисана – у даљој друштвеној игри, она ће се вероватно исто или слично понашати према другима. Генерализовани реципроцитет се може проширити и на општи реципроцитет (енгл. *general reciprocity*), који се заснива на реципрочном осећању према другима или друштву као целини. „Обрнути реципроцитет” значи да када је особа великодушна или помаже другима, вероватно ће јој други пружити помоћ или узвратити услугу, иза чега следи да она *заслужује награду*, као и да се великодушност „исплати”. Следи да позитивна репутација, односно грађење слике „великодушне и помажуће особе” има важну друштвену улогу и служи као „мотор” друштвене сарадње. С друге стране, особа с негативном репутацијом ризикује да буде „изоштена” од другог/других, као што се то често у историји и дешавало (рецимо, остракизам у античкој Грчкој).

Свестраност аутора долази до изражаја у другој глави (19–37), у којој обрађује прво реципроцитет код животиња, ослањајући се на референтну литературу из те области, а потом и питање репутације и престижа код деце. У наредној, трећој глави (38–56), полазећи од идеја значајних филозофа (Хјума, Хобса, Русоа), Оливер покушава да одгонетне порекло реципрочних тенденција код човека. Да ли се то порекло крије у скорашњој културној пракси или у самој људској природи, аутор покушава да одговори сагледавањем литературе и студија реципрочног понашања у племенским заједницама. Овај антрополошки угао реципроцитета додатно осветљава овај феномен и полако нас уводи у наредну, пету главу (стр. 76–92), под

називом „Домен (поље) реципроцитета”. У овој глави аутор повезује реципроцитет и егоистично понашање са економском и друштвеном разменом, и утврђује разлику између њих.

Аутор у књизи проучава и тамну страну реципроцитета, чему посвећује шесту главу (стр. 93–110). Зашто смо спремни да нанесемо штету другима по цену наношења штете себи – другим речима, зашто се инатимо? Зашто се светимо другима? Да ли чињење „услуге за услугу” може оштетити интересе групе којој припадамо? Зар у томе није корен кронизма? Због чега осећамо непријатељска осећања према онима који нису део наше групе? Зар то није срж и покретач национализма и/или расизма? Све су ово питања на која Оливер пружа одговоре у овој глави.

Због чега су ова питања значајна и зашто је важно проникнути у срж реципроцитета – његове светле и тамне стране? Један од одговора крије се у другом делу наслова ове књиге: „уметност бихевиористичке јавне политике” (томе аутор посвећује седму и осму главу). Наиме, схватити корен реципрочних односа, њихову динамику и појавне облике, што Оливер у овој књизи и чини, представља основу за креирање делотворних јавних политика. Овај аутор с правом поставља питање да ли су постојећи стандардни економски модели засновани на економском човеку (*homo economicus*) добра полазна основа за креирање квалитетних јавних политика? Овом актуелном питању аутор прилази темељито, промишљено, без предубеђења (тзв. конфирмацијске пристрасности) да је бихевиористичка економија та која пружа одговоре на сва питања (тзв. *панацеа*). Тежња ка објективности аутора се нарочито испољава ако се узме у обзир то да је он сâм бихевиористички научник (економиста). Међутим, оно по чему се издваја из масе других бихевиориста (а бихевиористичка економија понекад поприма примесе „помодности”) јесте његов продубљени интердисциплинарни приступ, који надилази оквире стандардне економије и обухвата и антрополошка и знања других друштвених наука.

С друге стране, одговор на питање о важности разумевања реципроцитета не крије се само у информисању стваралаца јавних политика о томе какво је заиста људско понашање. Разумети друштвено понашање и његову важну димензију – реципроцитет, значи, а то није претенциозно рећи, проникнути у суштину људске природе и људских односа. Реципроцитет је основа темељног етичког и религијског начела на коме почивају све познате културе, тзв. „златног правила“ – третирај друге као што желиш да други третирају тебе, као и његове негативне форме – не чини другима оно што не желиш себи (тзв. „сребрно правило”). Позната је и латинска изрека „*do ut des*“ (дајем да би могао да даш). Речником теорије игара, у

питању је „реципрочни алтруизам“ или „условна сарадња (кооперација)“, без које ниједно друштво не би могло да опстане. Додајмо и то да је принцип „do ut des“ нашао своје место и у правној науци и пракси. Ако би се једном реченицом могло рећи, онда је разумевање реципроцитета у ствари разумевање нашег бивствовања као „друштвених животиња“.

На крају, сагледајмо и везу између специфичности наше културе и питања реципроцитета, нарочито његове тамне стране. Познате су културолошке одреднице које се везују за народ са овог простора: „инације“, „радити или победити из ината“ и тако даље. Мали је број студија које се баве овим занимљивим питањем, ако изузмемо „Психологију ината“, професора Бојана Јовановића. Нарочито је мали број радова и студија које би инат сагледале из угла експерименталне и бихевиористичке економије. Тек се у последње време јављају такви интелектуални напори код нас (Мојашевић, Радуловић, 2020; Радуловић, Мојашевић, 2021).

Све у свему, инат, себичност и генерално реципроцитет могу се сагледати из угла различитих дисциплина и тек у њиховом садејству ови сложени друштвени феномени могу бити осветљени. У споменутој књизи учињен је такав покушај сагледавања реципроцитета. Она представља добру концептуалну основу и, надамо се, подстицај за даље изучавање овог феномена и код нас.